

Het murw maken en braken van de weerbarstige werkelijkheid

Alle Lansu, *Het Parool*, 7 april 1990

Jean-Philippe Toussaint is de snelst rijzende ster van de Franse literatuur. In zijn eerdere boeken bleef hij nog hangen in louter vorm maar *Het fototoestel* komt ook in de inhoud tot een spannende synthese tussen ernst en humor.

De hoofdpersoon uit *Het fototoestel*, de recent in vertaling verschenen derde roman van Jean-Philippe Toussaint, beleeft zijn gelukkigste momenten als hij alleen is – op het toilet van een benzinstation in de vrijwel verlaten self-service van de nachtboot tussen Engeland en Frankrijk, 's nachts in een telefooncel ergens op een verlaten kruispunt van provinciale wegen in the middle of nowhere. Dat heeft me onmiddellijk voor me ingenomen.

Jean-Philippe Toussaint is ongetwijfeld de snelst rijzende ster aan het overigens nogal saaie firmament van de hedendaagse Franse literatuur. Deze in 1957 in Brussel geboren schrijver publiceert al sinds zijn debuut in 1985 de ene bestseller na de andere, achtereenvolgens *La salle de bain*, *Monsieur* (1986) en *L'appareil-photo* (1988). Ondanks de lovende kritieken die Toussaint oogstte was ik persoonlijk niet echt gecharmeerd van *De badkamer* en *Meneer*. Ze waren absoluut origineel qua vormgeving, maar bij de inhoud be kroop mij het gevoel dat ik hier van doen had met de nieuwe kleren van de keizer.

De hoofdpersonen in deze lofliedjes op het nutteloze worden gedreven door een passie voor onbeweeglijkheid. De een brengt zijn dagen het liefst door in zijn badkamer, mijmerend over het verstrijken van de tijd, de ander zoekt zijn heil in een stoel op het dak van zijn flat, waar hij zich overgeeft aan bespiegelingen over de ondoorgrondelijke kosmos. Deze jongemannen, vermoedelijk van de yuppieleeftijd van de schrijver, halen hun schouders op over de zinloze dadendrift die zij om zich heen aantreffen. Zelf bereiken ze hun gemoedsrust door het volle leven domweg uit de weg te gaan. Ja zo kan ik het ook.

Toussaints helden waren als vervreemde buitenstaanders natuurlijk goed voor talloze komische noten, – in die zin vormden de romans bij vlag en wimpel een rake parodie op de lege glamour van deze yuppiesociëty – maar in hun conflictloze onverschilligheid bleven ze karikaturen, eendimensionale stripfiguren.

De hoofdpersoon in *Het fototoestel* vertoont onmiskenbaar verwantschap met zijn voorgangers – ook hem ontbreekt het aan iedere ambitie, ook hij zoekt een vorm van gemoedsrust – maar er is een beslissend verschil: hij is aanmerkelijk minder defensief, houdt zich minder angstvallig afzijdig. Sterker nog: hij gaat het gevecht aan met de weerbarstige werkelijkheid om zich heen. Op Toussaintse wijze uiteraard, maar het is een verademing. Het mentale evenwicht dat hij zoekt is hier iets dat veroverd moet worden in de confrontatie met het alledaagse rumoer.

Nee, de vertellende ik uit *Het fototoestel* is niet bepaald een jongeman die recht op zijn doel af gaat. Maar dat is juist zijn methode, zijn 'uiterst geraffineerde modus vivendi', die eruit bestaat de weerbarstige werkelijkheid met 'omzichtige

omtrekkende bewegingen' te bewerken om op die kalme, vasthoudende manier haar murw te maken en haar verzet te breken ('en wanneer de werkelijkheid, aan het eind van haar krachten, zich ten slotte gewonnen zou geven, dan wist ik dat niets mijn elan nog zou kunnen stuiten').

Van bruisende dadendrang is echter geen sprake. De hoofdpersoon heeft op de openingspagina besloten autorijles te gaan nemen, maar het zal er gedurende het verloop van de roman niet van komen. Allereerst moet er namelijk nog van alles en nog wat geregeld worden (allerhande documenten, pasfoto's etcetera). Zo maakt hij kennis met de receptioniste van de autorijschool en zo raakt hij ongemerkt betrokken in het leven van 'de jonge vrouw' die later Pascale blijkt te heten. Binnen enkele pagina's bevindt hij zich op een schoolplein om haar zoontje op te halen. Van het een komt het ander. Zo gaat hij vervolgens met haar op zoek naar een adres om een gasfles in te ruilen, een speurtocht die goed is voor een aaneenschakelijking van surrealistische scènes zonder tot het gewenste eindresultaat te leiden. Zo verlopen ook de tripjes die hij in de loop van de roman maakt (onder andere met Pascale naar Londen) niet bepaald spectaculair. Eigenlijk verdwijnt elke onderneming ongemerkt in het niets. Maar zoals Robert Louis Stevenson al over het reizen zei: het gaat niet om het aankomen, maar om (de kwaliteit van) het onderweg zijn. Toussaint neemt dan ook ruimschoots de tijd voor het breed uitmeten van allerlei trivialiteiten, waar de meeste schrijvers geen woord aan vuil zouden maken. Niet in de laatste plaats door zijn goed ontwikkelde gevoel voor het absurde krijgt de droge uitvergroting van het meest alledaagse een zeer komisch en tegelijkertijd vervreemdend effect.

Het gevoel voor vervreemding wordt nog versterkt door de decors waarin de personages zich in bewegen: desolate flatwijken aan de rand van de stad, opgetrokken in sterviele architectuur, gelardeerd met de onvermijdelijke prototypische winkelcentra en uit hun krachten gegroeide recreatievrijers: een immens parkeerterrein bij een mammoet-supermarkt, de zelfbedieningskiosk van een benzinstation. Zo gaat onder de ironische toonzetting van de roman een lichte beklemming schuil, zoals ook door alle lichtvochtig beschreven handelingen heen een gevoel van existentiële leegte en verveling schemert.

Terwijl Pascale (een regelrechte verwijzing naar het gedachtegoed van Pascal) haar heil bij voorkeur in de slaap zoekt en anderen zich in de verstrooiing van de tomeloze actie storten, heeft de ik zijn eigen variant om met het bestaan in reine te komen. Zijn toevluchtsoort is de wereld van het denken. Bij vlagen slaagt hij erin zijn ideale gemoedstoestand te bereiken, bij voorkeur als hij onderweg is. ("Even was ik op ideale wijze nergens, behalve onbeweeglijk in mijn geest, omdat de plaats waar ik net was weggegaan langzaam uit mijn geheugen verdween en de plaats die naderde nog ver was verwijderd").

Op zulke ultieme moment voelt hij zich even onbewegelijk middelpunt in de immer bewegende werkelijkheid. Een toestand die wordt bepaald door 'bewegende vormen die hun loop volgden in mijn geest als de beweging van de tijd zelf, met dezelfde oneindige serene vanzelfsprekendheid, huiverende vormen met ongrijpbare contouren die ik in stilte in me liet verglijden, rustig en kalm als een nutteloze, majestueuze stroom'. Momenten van verzoening met het vergankelijke bestaan.

Maar dergelijke 'onthechte' momenten zijn van korte duur en brengen de onweerstaanbare, maar vruchteloze verleiding voort om 'de vluchtige gratie' van het moment fixeren. Een verleiding die treffend wordt gesymboliseerd door het fototoestel. Zo zit onder de oppervlakte van een flinterdun verhaaltje een vat vol metafysica verborgen. Het maakt *Het fototoestel* tot een op het oog eenvoudig maar in wezen deksels geraffineerd boekje, waarin Toussaint eindelijk (wat mij betreft) een spannende synthese bereikt tussen ernst en humor.

Jean-Philippe Toussaint: Het fototoestel, vertaling: Marianne Kaas, Van Genneep (f 24,50)